

Kırsal Mimari Miras ve Turizm İlişkisi: Ayder Yaylası Örneğinde Mekânsal Dönüşüm

Şeyda ŞEN

*İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Restorasyon Programı, Doktora Öğrencisi.
sens@itu.edu.tr*

Yıldız SALMAN

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversite, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
salman@itu.edu.tr*

ÖZET

Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı sonrası küresel ölçekte bireysellikten kitlesellğe dönüşen turizm hareketlerinin tarihsel gelişimini ve bu süreçte değişen turist profilinin ve turizm talebinin kırsal alanlar üzerindeki etkilerini Ayder Yaylası örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı; uluslararası metinlerde kırsal mirasın korunması ve turizm ile ilişkisinin nasıl tanımlandığından başlayarak, Türkiye'nin kalkınma planları doğrultusunda şekillenen turizm politikalarına ve bu politikaların yerel ölçekteki yansımalarına odaklanmaktadır.

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren deniz-kum-güneş odaklı kitle turizmine alternatif olarak gelişen kırsal turizm faaliyetleri, çalışmanın temel eksenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Karadeniz Bölgesi'nin ilan edilen ilk turizm merkezi olan Ayder Yaylası; 1950'lerden günümüze ulaşan erişilebilirlik süreçleri, turizm merkezi ilan edilmesi ve beraberinde gelen planlama çalışmalarıyla örnek olarak ele alınmaktadır. Çalışmada, Ayder'in doğal sit ve milli park statüleri ile koruma altına alınma çabalarına rağmen maruz kaldığı yoğun yapılaşma baskısı, değişen koruma statüleri ve güncel hukuki süreçler, koruma turizm ilişkilerinin dengesi bağlamında detaylandırılmaktadır. Sonuç olarak çalışma, kırsal mirasın ekonomik kalkınma aracı olarak turizmle bütünleşirken özgün kimliğini koruyabilmesi için gerekli olan stratejik ve planlı yaklaşımın önemini vurgulamaktadır.

Bu makale, yazarın İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Restorasyon Programı'nda sürdürmekte olduğu doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ayder; Kırsal miras; Kültürel miras; Turizm.

Rural Architectural Heritage and Tourism Dynamics: Spatial Transformation in the Case of Ayder Highland

ABSTRACT

This study aims to examine the historical development of global tourism movements, which transformed from individual to mass tourism in the post-World War II era, and the spatial impacts of the changing tourist profile and demand on rural areas, specifically through the case of Ayder Highland. The scope of the research spans from how the relationship between rural heritage conservation and tourism is defined in international charters to the tourism policies shaped by Turkey's national development plans and their local reflections.

Rural tourism activities, which emerged particularly since the 1980s as an alternative to sun-sea-sand-oriented mass tourism, constitute the core axis of this study. Within this framework, Ayder Highland, the first declared tourism center of the Black Sea Region, is analyzed through its accessibility processes from the 1950s to the present, its designation as a tourism center, and the subsequent zoning and planning initiatives. Despite efforts to preserve Ayder through natural site and national park statuses, the intense construction pressure it faces, its shifting conservation statuses, and contemporary legal processes are detailed within the context of the balance between conservation and tourism. Consequently, the study emphasizes the significance of a strategic and planned approach

necessary for rural heritage to sustain its authentic identity while integrating with tourism as a tool for economic development.

Keywords: Ayder; Rural heritage; Cultural heritage; Tourism.

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben ulaşım teknolojisindeki ilerlemeler ve değişen sosyo-ekonomik koşullar, turizm hareketlerini dar bir grubun etkinliği olmaktan çıkararak geniş kitlelere yayılan küresel bir olguya dönüştürmüştür. 1950'li yıllarda bireysellikten kitleliliğe evrilen bu süreç, özellikle 1960'lı yıllarda deniz-kum-güneş odaklı turizmin yükselişiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak, 1980'li yıllara gelindiğinde plansız gelişen kitle turizminin yarattığı çevresel ve kültürel tahribat, turizm talebinde köklü bir değişim yaratarak özgün özelliklerini korumuş doğal alanlara ve kırsal mirasa olan ilgiyi artırmış; bu durum kırsal turizm gibi alternatif türlerin gelişimini tetiklemiştir.

Günümüzde kırsal alanlar, uluslararası metinlerde de vurgulandığı üzere, sadece ekonomik canlanma odaklı birer rekreasyon alanı değil, aynı zamanda yerel toplulukların sosyo-ekonomik olarak güçlendirilmesi ve kültürel mirasın korunması adına stratejik "canlandırma" araçları olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu metinlerde de vurgulandığı üzere, turizm bu miras için bir yandan "olumlu bir güç" olma potansiyeli taşıırken, diğer yandan kontrolsüz gelişim süreçleri nedeniyle özgün yapıyı ve yerel yaşam biçimlerini tehdit eden bir "risk" unsuru barındırmaktadır.

Türkiye'de de 1960'lı yıllardan itibaren kalkınma planları doğrultusunda şekillenen turizm politikaları, başlangıçta kitle turizmini teşvik ederken, 1990'lı yıllardan itibaren turizmin coğrafi ve mevsimlik dağılımını iyileştirmek amacıyla yayla turizmi gibi doğa odaklı modellerin geliştirilmesi hedefini benimsemiştir.

Bu dönüşümün en somut mekânsal yansımalarından biri olan Ayder Yaylası, 1987 yılında Karadeniz Bölgesi'nin ilk turizm merkezi ilan edilmesinden günümüze kadar geçen süreçte hem yoğun bir turizm talebine hem de koruma-turizm dengesi bağlamında karmaşık bir planlama ve yapılaşma sürecine sahne olmuştur.

Bu çalışma, söz konusu tarihsel süreçleri ve uluslararası koruma metinleri temel alarak, Ayder Yaylası örneği üzerinden kırsal mirasın turizmle olan gerilimli ilişkisini, değişen koruma statülerini ve bu alanların özgün kimliğini korumak için geliştirilen stratejilerin etkinliğini irdelemeyi hedeflemektedir.

2. DÜNYADA TURİZMİN GELİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra turizm hareketleri, birtakım ilerlemelerin etkisiyle bu harekete katılanlar ve amaçları yönünden kapsamını değiştirerek yeni bir şekil almıştır. Çalışanlara çeşitli sosyal hakların tanınması, kişisel gelir düzeyinin artması gibi ekonomik ve sosyal gelişmeler, önceleri çok daha dar bir grubun katıldığı turizm hareketlerine daha geniş kitlelerin katılmasını sağlamıştır. Savaştan sonra özellikle Kuzey ve Batı Avrupa'nın soğuk iklimli ülkelerinde yaşayanların "güneşli bir tatil geçirme özlemi" çağdaş turizm hareketlerinde en önemli rolü oynamış; bu ülkelerden Akdeniz iklimine sahip ülkelere gittikçe büyüyen bir turizm hareketi başlamıştır. Bu süreçte uçakların hem hızlarını artırması hem de sayıca daha fazla yolcu kapasiteye erişmeleri gibi ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, seyahat sürelerini ve maliyetlerini düşürmüştür. Bireysel olarak çıkılan seyahatlerde karşılaşılan birçok güçlük, turizm hizmetlerinin gruplar halinde organize edilmesi sayesinde ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle 1950'li yıllarda turizm hareketleri bireysellikten kitleliliğe dönüşmüştür (Korkut, 1983).

1950'li yıllardan sonra turizmin yaygınlaşması, sektörün ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini arttırmış; ülke ekonomilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecek bir öğeye dönüştürmüştür (Şekercik, 1975).

Turizmin hızla geliştiği bu dönemde, turizm politikalarındaki gelişmeler ekonomi politikaları ile paralellik göstermiş; turizm politikaları ziyaretçi sayısının ve turizm gelirlerinin artırılması üzerine yoğunlaşmıştır.

1960'lı yıllarda deniz-güneş-kum ağırlıklı turizm türünün öne çıktığı kitlesel turizm hareketleri yoğunluk kazanarak bir "turizm patlamasına" dönüşmüş; bu gelişme 1980'li yıllara kadar sürmüştür (Korkut, 1983).

1980'li yıllarda, plansız ve hızlı gelişen kitle turizminin neden olduğu olumsuz çevresel ve kültürel etkiler, turizmde yeni arayışlara yol açmış ve alternatif turizm türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu dönemde deniz-kum-güneş ağırlıklı gelişen kitle turizmine alternatif olarak görülen, kırsal turizm faaliyetlerinin de aralarında olduğu farklı turizm türleri turizm politikalarında ağırlık kazanmıştır.

Günümüzde, dünyadaki hızlı gelişim ve değişimlere paralel olarak hem bireylerin değer yargıları hem de tüketim alışkanlıklarında önemli değişimler gözlenmekte; bu durum turist profiline ve turizm talebine yansımaktadır.

Küreselleşmenin getirdiği bir örneklesme olgusuna karşı bireylerin, özgün doğal ve kültürel dokusunu korumuş alanlara duyduğu ilgi artmıştır. Geleneksel deniz-kum-güneş ağırlıklı kitle turizmi talebi yerini; yenilik, çeşitlilik, heyecan ve eğitim unsurlarını merkezine alan, daha yüksek bir çevresel bilince ve kültürel duyarlılığa sahip yeni tip turist beklentilerine bırakmaktadır.

Turizmin çevresel ve sosyo-kültürel etkileri, turist profilinde daha yüksek bir bilinç ve duyarlılığın egemen olmasına yol açmış; bu durum turizm talebini doğa ile bütünleşen, çevreye karşı sorumlu ve geleneksel yaşam biçimlerinin sürekliliğine imkân tanıyan alternatif turizm türlerine yöneltmiştir. Bu bağlamda kırsal alanlar, hem doğal ve kültürel mirasın korunması hem de sağlıklı işleyen bir kırsal ekonominin sağlanması adına, kırsal turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlar olmuştur.

Turist profilinde ve turizm talebinde gözlenen bu değişim, kırsal alanlara ekonomik bir canlanma fırsatı sunarken, kültürel miras alanlarını ciddi bir bozulma riskiyle de karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, kırsal alanların korunması ve turizm ile olan ilişkisi konusunda çalışmaları da beraberinde getirmiştir.

2.1. Uluslararası Metinlerde Kırsal Alanların Korunması ve Turizm ile İlişkisi

Kırsal mimari ve doğal miras, sadece geçmişin bir kanıtı değil, aynı zamanda çağdaş yaşamın bütünleyici bir parçası ve toplumsal büyüme için dinamik bir referans noktasıdır. Turizm, bu mirasın ekonomik değerini açığa çıkararak kaynak yaratma ve koruma politikalarını etkileme noktasında olumlu bir güç olma potansiyeli taşımaktadır. Turizm, özellikle düşük nüfuslu ve ekonomik olarak zayıflamış kırsal alanlarda, yerel toplulukların sosyo-ekonomik açıdan güçlendirilmesi ve kırsal nüfus kaybının önlenmesi adına kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Ancak, turizmin plansız gelişim süreçleri, bu alanların özgün yapısını, bütünlüğünü ve yerel halkın geleneksel yaşam biçimlerini tehdit eden bir risk unsuru haline de gelebilmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren kırsal alanların korunması ve bu alanların turizm ile kurduğu ilişki, Avrupa Konseyi, ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) gibi kurumlar tarafından hazırlanan sözleşmeler ve tavsiye kararlarında artan düzeyde yer bulmuştur.

1960'lı yıllar ve 1970'li yıllarda kırsal alanlarda nüfus azalması Avrupa Konseyi'nin çeşitli toplantılarında tartışılan bir konu olmuştur. Kırsal alanlarda nüfus azalmasının, bu alanlardaki yıkımın mazereti haline geldiği belirtilmiş, bu durumun kontrol altına alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Avrupa Konseyi'nin 1966 yılında İngiltere'nin Bath şehrinde gerçekleştirdiği toplantı, bu konunun tartışıldığı toplantılardan biridir. "Bath Tavsiye Kararı" olarak adlandırılan toplantı sonuçlarında, kırsal alanların korunmasının, her türlü gelişim planının hazırlanmasında ve uygulanmasında göz önünde bulundurulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. (Avrupa Konseyi, 1966)

1970'li yıllarda kırsal alanlardaki nüfus azalması tartışılmaya devam etmiştir. Turizm, özellikle 1970'li yılların ilk yarısında, kırsal alanların canlandırılarak nüfus kaybının önlenmesi ve kentsel alanlarla olan gelişme farkının giderilmesi için bir araç olarak sunulmuştur.

Bu toplantılardan ilki, 1973 yılında Avrupa Konseyi'ne bağlı, İkinci Avrupa Bölgesel Planlamadan Sorumlu Bakanlar Konferansı olmuştur. Konferans, kırsal alanlardaki nüfus azalmasına odaklanmış; bu durumun sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal nedenlerden de kaynaklandığına dikkat çekmiştir. Kırsal nüfus kaybının kontrol altına alınmaması durumunda, bu alanların yeterince korunamaması veya terk edilmesi gibi birçok probleme neden olabileceği belirtilmiştir. (Avrupa Konseyi, 1973)

Konferans sonrasında, kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal dengesizlikleri gidermeyi hedefleyen "Köy ve Kent Arasındaki Dengede Kırsal Canlandırma Politikalarına İlişkin İlke Kararı" kabul edilmiştir. İlke kararında, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki refah farklılıklarını azaltmak amacıyla, bu alanlarda dengeli bir gelişim politikasının uygulanması gerekliliği belirtilmiş; bu politika kapsamında kırsal canlandırma için özel önlemlerin geliştirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu önlemler arasında, turizm alanlarının geliştirilmesi, böylelikle tarım dışında yeni iş alanlarının yaratılarak yerel ekonomilerin desteklenmesi yer almıştır. Bu süreçte kamu otoritelerinin, yerel girişimlere turizm potansiyelini hayata geçirebilmesi için doğrudan mali destek sağlaması gerektiği vurgulanmıştır. (Avrupa Konseyi, 1973)

İlke kararına göre, turizmin geliştirilmesi, kontrolsüz bir büyüme yerine "ilgi odakları arasında denge" kurularak gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda turizm faaliyetleri; tarım, ormancılık, balıkçılık, ulaşım, bilim, mimari ve arkeoloji gibi alanlarla eşgüdümlü bir şekilde planlanmalı, bütüncül bir denge kurulmalıdır. (Avrupa Konseyi, 1973)

Sonuç olarak; kırsal yaşamın çekimini artırarak kentlerde oluşan yığılmanın yarattığı dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan karar, turizmi sadece bir rekreasyon faaliyeti olarak değil; yerel kaynakların korunması, yerel halkın katılımı ve ekonomik yapısal dönüşümün bir parçası olan stratejik bir "canlandırma" aracı olarak tanımlamıştır.

Kırsal alanlarda, turizm gibi alternatif ekonomik faaliyetler desteklenirken, bu yeni faaliyetlerin geleneksel faaliyetlerle olan ilişkisi çeşitli toplantılarda tartışılmaya devam etmiştir.

1976 yılında UNESCO tarafından kabul edilen "Tarihi veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı" da benzer bir biçimde, kültürel miras alanlarındaki canlandırma çalışmalarının önemine değinmiş; koruma ve canlandırma çalışmalarının birlikte yürütülmesi üzerinde durmuştur. Bu alanlarda uzun vadede uygun olacağı düşünülen yeni fonksiyonlar oluşturulurken, özellikle ticaret ve zanaat alanında mevcut fonksiyonların sürdürülmesini tavsiye etmiştir. Bu süreçte kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapılarında meydana gelen tüm değişikliklerin dikkatlice denetlenmesi gerektiği belirtilmiş; ana amacın, kırsal toplulukların bütünlüğünün korunması olduğu vurgulanmıştır. (UNESCO, 1976)

1970'li yılların ikinci yarısı, koruma ve turizm arasındaki ilişkinin çeşitli boyutlarıyla tartışıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde turizm hem bir araç hem de dikkat edilmesi

gereken bir risk unsuru olarak tanımlanmıştır. Aşırı turizm teşvikinin kırsal alanlardaki bozulmanın başlıca nedeni olabileceği aktarılmıştır. Bu kapsamda turizmin gelişiminde çeşitli modeller önerilmiştir.

1977 yılında Avrupa Konseyi'nin "Bölgesel Planlamada Kırsal Mimari, Avrupa Pilot Projeler Programı Sempozyumu" sonucunda "Granada Talebi" yayınlanmıştır. Tarımsal endüstrileşmenin getirdiği yapısal değişiklikler ve karlılığını yitiren bölgelerdeki yoğun göç nedeniyle, kırsal mimari mirasın yok olma tehdidiyle karşı karşıya kaldığı belirtilmiştir. Ek olarak, ihmal edilen yapıların özgün özelliklerine sadık kalınmadan yenilenmesi ve geleneksel dokuya uymayan "ikinci konutların" çoğalması, mirasın başkaca tehdit unsurları olarak tanımlanmıştır. Kararda, kırsal mimari mirasının korunmasının, bölgesel ve ekonomik kalkınma politikalarının merkezinde yer alması tavsiye edilmiştir. (Avrupa Konseyi, 1977) Metin, kırsal toplumların sosyo-ekonomik canlanması için tarım ve el sanatlarının yanı sıra "boş zaman aktiviteleri"nin ve küçük ölçekli girişimlerin desteklenmesini bir gereklilik olarak sunmuştur. Bu bağlamda, turizmin, yerel toplumlara yeni iş imkanları yaratmanın yanı sıra yerel toplumların yeniden canlanmasına yol açarak, kırsal alanların sahip olduğu kültürel değerlerin toplumun bütününe aktarılmasını ve bu değerlerin farkındalığının artmasını sağlayacağı belirtilmiştir. (Avrupa Konseyi, 1977)

Öte yandan, tavsiye kararında, kontrolsüz ve plansız turizm gelişiminin risklerine de dikkat çekilmiştir. Metin, "aşırı turizm teşvikinin" kırsal alanlar ve geleneksel yaşamda meydana gelen bozulmaların başlıca nedenlerinden biri olabileceği uyarısını da içermektedir. (Avrupa Konseyi, 1977)

Turizmin, "çiftlik tatilleri" gibi kırsal yaşamla uyumlu modeller üzerinden kurgulanması tavsiye edilmiştir. Bu gibi modellerle, turizmin, geleneksel üretim biçimlerinden kopmadan ve alanların özgün karakterini koruyarak, ekonomik değer yaratması hedeflenmiştir. (Avrupa Konseyi, 1977)

Sonuç olarak Granada Talebi, turizm faaliyetlerinin büyüme odaklı değil, koruma odaklı bir planlama süzgecinden geçirilmesi gerekliliğini vurgulamış; turizmi kırsal mimari mirası koruyan ve yerel toplumu ekonomik olarak güçlendiren, ancak çevresel dengeyi bozmamak için yerel odaklı modellerle sınırlandırılması gereken bir sektör olarak konumlandırmıştır. 1970'li yılların sonu, kırsal mimari mirasın korunması konusundaki çabaların yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Çeşitli toplantılarda kırsal mimari mirasın korunması konusuna dikkat çekilirken, mirasın turizmle kurduğu ilişki de farklı boyutlarıyla tartışılmıştır. Bu toplantılardan ilki, Avrupa Konseyi tarafından 1979 yılında düzenlenmiştir.

Avrupa Konseyi, Avrupa Mimari Miras Yılı'nın düzenlenmesi ve Avrupa Mimari Miras Sözleşmesi'nin kabul edilmesinden sonra kentsel alanların korunması konusunda sağlanan ilerlemenin kırsal alanlara yayılmadığı, geçen zamanda kırsal mimari mirasın korunmasına ilişkin sorunlara verilen önemin artmadığı, buna karşın kırsal mimari mirasın tahribatının hızlanması üzerine duyulan endişe nedeniyle 1979 yılında bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı sonucunda "Kırsal Mimari Mirasa İlişkin 881/1979 No'lu Tavsiye Kararı" kabul edilmiştir. (Avrupa Konseyi, 1979)

Tavsiye kararında, kırsal mimari miras ile ilgili daha fazla araştırma yapılmasının önemi üzerinde durulmuştur. Mimari mirasın korunmasının, bu alanlarda yaşayan yerel halkın kendi sosyal ve kültürel değerlerini geliştirebilmesi için bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır. (Avrupa Konseyi, 1979)

Kararda, özellikle şehirlerde yaşayanlar ve gençler arasında, kırsal alanlara yönelik artan ilgi olumlu bulunmakla birlikte, bu ilginin beraberinde getirdiği olası olumsuz etkilere de dikkat çekilmiştir. Turizm faaliyetlerinin, hafta sonu ziyaretlerinin ve "ikinci ev" kullanımının, kırsal yaşamın özgün karakterine ve sosyal dokusuna zarar vermemesinin sağlanmasının önemi üzerinde durulmuştur. (Avrupa Konseyi, 1979)

Kırsal mimari mirasın korunmasına dair bir diğer toplantı, 1989 yılında Avrupa Konseyi tarafından düzenlenmiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 13 Nisan 1989 tarihinde kabul edilen "Kırsal Mimari Mirasın Korunması ve Değerinin Artırılması Hakkında Tavsiye Kararı", kırsal mimari mirasın korunmasını, yerel kalkınmanın dinamik bir faktörü olarak tanımlamıştır. Belgeye göre, kırsal mimari miras, çok disiplinli bir temelde tanımlanmalı ve araştırmalar için araçlar geliştirilerek korunmalıdır. (Avrupa Konseyi, 1989)

Kırsal mirasın korunması konusunda yapılacak planlama çalışmaları, bölgesel gelişim ve koruma süreçleriyle birleştirilmeli; kontrolsüz yapılaşma sınırlandırılmalı ve yeni yapıların yerleşim dokusuna uyumu için standartlar belirlenmelidir. Mevcut yapıların özgün karakterleri korunarak yeniden kullanımı teşvik edilmelidir. (Avrupa Konseyi, 1989)

Mirasın korunarak değerinin artırılması, kırsal gelişimin ana eksenini olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda bölgedeki ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, turizm olanaklarının geliştirilerek kırsal turizm için teşviklerin verilmesi önerilmiştir. (Avrupa Konseyi, 1989)

1990'lı yılların sonunda, ICOMOS tarafından iki önemli tüzük; "Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü" ve "Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü" yayınlanmıştır.

ICOMOS tarafından, 1999 yılında Meksika'da kabul edilen "Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü", geleneksel mimariyi bir toplumun kültürel kimliğinin en temel anlatımı olarak tanımlayan ve bu mirasın korunmasına yönelik uluslararası çerçeveyi belirleyen bir metindir. (ICOMOS, 1999a)

Tüzük, geleneksel mimarinin, bir yandan içinde bulunduğu kültürün bölgesiyle ilişkisini göstermesi, diğer yandan ekonomik, kültürel ve mimari bir örneklenme ile tehdit altında olan günümüz dünyasında, dünyanın kültürel çeşitliliğini yansıtmaya açısından önemini vurgular. (ICOMOS, 1999a)

Tüzükte, koruma eylemi çok disiplinli bir uzmanlık alanı olarak tanımlanmış; korumanın sadece kütle ve strüktürü değil, yapıların kullanış biçimlerini, gelenekleri ve somut olmayan ilişkileri de kapsadığı vurgulanmıştır. (ICOMOS, 1999a)

Geleneksel yapı tekniklerinin ve zanaatlarının sürdürülmesi, koruma çalışmalarının temel gerekliliği olarak tanımlanmıştır. Geleneksel mimarinin başarıyla korunması, toplumun bu sürece katılımına ve desteğine doğrudan bağlı görülmüştür. (ICOMOS, 1999a)

1999 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen "Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü", temel olarak kültürel mirasın korunması ile turizm sektörü arasında, dengeli bir ilişki kurmayı amaçlayan bir çerçeve sunmuştur. (ICOMOS, 1999b)

Tüzüğe göre, turizm iyi yönetildiğinde, koruma ve gelişme için önemli bir etken olabilir, öte yandan aşırıya kaçan veya kötü yönetilen turizme bağlı yapılaşma, kültürel mirasın özgün yapısını ve bütünlüğünü tehdit edebilir. Bu bağlamda tüzük, altı ana ilke üzerine temellendirilmiştir. Bu ilkeler, kültürel miras alanları ve turizm arasındaki ilişkiyi birçok farklı yönüyle değerlendirmek ve tartışabilmek için önemlidir. (ICOMOS, 1999b)

Tüzüğün ilk ilkesi, turizmi, kültürel alışverişin temel aracı olarak kabul ederek, koruma politikalarının hem yerel halka hem de ziyaretçilere mirasla doğrudan temas kurma ve onu anlamlandırma fırsatları sunması gerektiğini vurgulamıştır. (ICOMOS, 1999b)

İkinci ilkesi, miras alanları ile turizm arasındaki ilişkinin çatışan değerler içerebileceğini; bu nedenle bu ilişkinin, gelecek kuşakları da kapsayacak sürdürülebilir bir modelle yönetilmesi

gerektiğini belirtmiştir. Kültürel alanlar turizme açılmadan önce yönetim planlarının hazırlanması ve değişimin kabul edilebilir sınırlarının belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. (ICOMOS, 1999b)

Tüzüğün üçüncü ilkesi, planlama süreçlerinin, ziyaretçinin alandan memnuniyetle ayrılmasını sağlamanın ötesinde, mirasın korunması gerekliliğine dair bir bilinç oluşturmaya da hedeflemesi gerektiğine işaret etmiştir. (ICOMOS, 1999b)

Dördüncü ilkesi ise, koruma ve turizm planlamasında ev sahibi toplulukların ve yerel halkın haklarının merkeze alınması ve yerel halkın planlama sürecinin tüm aşamalarında yer alması gerektiğini belirtmiştir. (ICOMOS, 1999b)

Tüzüğün beşinci ilkesi, turizm ve koruma etkinliklerinin, ev sahibi topluluğa somut sosyo-ekonomik yararlar sağlaması ve turizm programlarından elde edilen gelirlerin önemli bir kısmının kültürel mirası koruma çalışmalarına ayrılmasını gerekliliğini aktarmıştır. (ICOMOS, 1999b)

Tüzüğün altıncı ve son ilkesi, turizm teşvik programlarının, mirasın özgün değerlerini ticarileştirmeden korunması ve geliştirilmesi uyarısında bulunmuştur. (ICOMOS, 1999b)

3. TÜRKİYE’DE TURİZM POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Dünya genelinde turizm faaliyetleri, sürekli bir gelişim ve değişim geçirmiş; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren turizm sektörü, ülke politikalarında önemli yer tutmuştur. Dünyada yaşanan bu sürece paralel, Türkiye turizm politikalarında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Türkiye’de de turizm hareketleri 1950’li yıllarda desteklenen bir konu olmuş; ancak bu dönemde önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Turizm sektöründeki asıl gelişme ise, 1960’lı yıllardan itibaren gerçekleşmiştir.

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin kurulması ile kalkınma çalışmaları, hazırlanan plan ve programlar çerçevesinde gerçekleştirilmek istenmiş; beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlar hazırlanmıştır.

1963 yılından itibaren kalkınma çalışmalarını yönlendiren Beş Yıllık Kalkınma Planlarında turizm sektörü önemli bir yer tutmuş, turizmden ödeme bilançosu açığının kapatılmasında yararlanmak öncelikli olmuştur. (DPT, 1963)

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, turizmin geliştirilmesinde ana ilke, Dünyada gelişen ve gittikçe Türkiye’ye doğru kayan talebi kısa zamanda ülkeye çekebilmek ve bunun için gereken yatırımları gerçekleştirmek olmuştur. (DPT, 1963)

Birinci plan döneminde, kaynakların sınırlı olması sebebiyle, yatırımların, turizme elverişli bölgeler arasından turisti çekme kabiliyeti yüksek ve kısa zamanda sonuç alınabilecek olanlara yoğunlaştırılması kararlaştırılmıştır. Turizm politikasının ilkesi, Marmara, Ege ve Antalya bölgelerinin öncelikle ele alınması olarak belirtilmiştir. (DPT, 1963; DPT, 1967)
1970’li yıllar Türkiye’de kitle turizminin yükselişinin başladığı yıllar olmuştur.

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, turizm politikasının ilkesi kitle turizminin geliştirilmesi olmuş; bu politika 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerinde de izlenmiştir. Bu doğrultuda, 1968-1983 yılları arasında, turizm yatırımlarının turizmde öncelikli bölgelerde yoğunlaştırılması ve bu bölgelerde kitle turizmine uygun konaklama tesislerinin kurulması ve ulaşım imkanlarının sağlanması hedeflenmiştir. (DPT, 1967; DPT, 1973; DPT, 1979)

1980'lı yıllar itibariyle kamunun üst yapı yatırımlarından ve bu konudaki öncü rolünden çekildiği ve özel sektörün teşvik edilmesi için tedbirlerin alındığı daha liberal bir dönem başlamıştır. (DPT, 2007) Bu dönemde çıkarılan yasa ve kararnameler, verilen teşvikler sayesinde turizm yatırımlarında büyük bir hız kazanılmıştır.

Bu dönemin en önemli yasal ve finansal aracı, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu olmuştur. Söz konusu kanun, turizm yatırımlarının teşvik ve planlaması açısından önem taşımış; bir yandan turizm alan ve merkezlerinin ilan edilmesi ve geliştirilmesi ile alt yapıya ağırlık verirken, diğer yandan da turizm yatırım ve işletmelerinin (arazi tahsisleri, düşük faizli krediler gibi) teşvik edilmesine ilişkin hükümler getirmiştir. (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı, 1995)

1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, kitle turizmine öncelik verileceği ve mevcut turizm potansiyelinin yanında kış ve sağlık turizmi gibi diğer turizm potansiyellerinin de değerlendirileceği belirtilmiştir. Turizmde, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu gereğince belirlenen turizm alan ve merkezlerinin geliştirilmesi öncelik taşımıştır. (DPT, 1985)

Kanun kapsamında turizm merkezi ilan edilen alanların büyük bir çoğunlukla Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer alırken; Ayder yaylası, hem Karadeniz bölgesinde ilan edilen ilk turizm merkezi hem de turizm merkezi ilan edilen ilk yayla olmuştur. Bu durum hem Türkiye turizm politikalarının gelişimi hem de Ayder Yaylası için bir kırılma noktası oluşturmıştır. 1990'lı yıllarda, dünyada turizm anlayışının giderek değişmesi, Türkiye'de de turizmin çeşitlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, turizm sektöründe kış, sağlık, termal turizm gibi turizm türlerini cazip hale getirecek teşvik politikalarının geliştirileceği belirtilmiştir. (DPT, 1989)

Bu dönemde, Karadeniz Bölgesindeki yaylaların büyük bölümünün bulunduğu Doğu Karadeniz Bölgesi, doğal güzellikleri ve kültürel yapısı ile turizm sektöründeki Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaşan genel gelişme eğilimine alternatif oluşturacak şekilde ön plana çıkarılmıştır.

Turizm Bakanlığı tarafından, Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan ve potansiyeli yüksek görülen 20 adet yayla, yayla turizmini planlamak amacıyla Bakanlar Kurulu'nun çeşitli kararlarıyla turizm merkezi olarak ilan edilmiş; Ayder'in de bulunduğu 12 yaylanın planlama çalışmalarına başlanmıştır. (Gönenç, 1996)

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, dünya turizm anlayışında ve tüketici tercihlerinde yaşanan değişimler dikkate alınarak, Türkiye turizminin kıyı yerleşmelerinde deniz-kum-güneş ekseninde yoğunlaşan, coğrafi ve mevsimlik dağılımını iyileştirmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, yeni potansiyel alanlar oluşturmak hedefiyle yayla turizmi gibi farklı turizm türlerinin geliştirilme çalışmalarına devam edileceği belirtilmiştir. (DPT, 1995)

2000'li yıllarda dünyada ve Türkiye'de küreselleşmenin etkisiyle bölgesel gelişmişlik farklılıkları da artmıştır. Bu dönemde, turizm sektörünü, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı doğrultuda yönlendirilmek ve böylelikle daha az gelişmiş bölgelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın canlanmasını sağlamak amaçlanmıştır. (DPT, 1999; DPT, 2006)

Bu kapsamda, 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerinde, turizmin potansiyeli olan ancak yeterince ele alınmamış bölgelere yayılması ve bu bölgelerde turizm gelirlerinin arttırılması hedeflenmiştir. (DPT, 1999; DPT, 2000; DPT, 2006)

Bu dönemde bölge planlaması önem kazanmış, bölgesel gelişme projeleri ile bölge planlaması çalışmaları hızlandırılmıştır. Bölgesel gelişme planları ile, kısaca görece az gelişmiş bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırarak bölgeler arası gelişmişlik farkının dengelenmesi, kırsal alanlarda istihdamı artırıcı ve gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi ve kentsel alanlara yönelik göçün asgariye indirilmesi amaçlanmıştır. (DPT, 2002; DPT, 2004)

Bu kapsamda, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) çalışmaları, Devlet Planlama Teşkilatının koordinasyon ve denetiminde, Japonya Uluslararası İş birliği Ajansı (JICA) tarafından yürütülmüş, 2000 yılında tamamlanmıştır. DOKAP çalışmalarında, bölgenin potansiyellerini harekete geçirerek ekonomik yapısını güçlendirmek ve yeni istihdam olanakları yaratmak amaçlanmıştır. (DPT, 2000)

DOKAP uygulamaları kapsamında çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiş, bu çalışmalardan biri olan Doğu Karadeniz Bölgesinde Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Kalkınma Çalışması 2003 yılında tamamlanmıştır. (DPT, 2003; DPT, 2004)

Çalışma kapsamında geliştirilen stratejilerin biri Turizm Gelişme Koridorları oluşturmak olmuş, bu koridorlardan biri, sınırlarında Ayder Yaylası Turizm Merkezinin yer aldığı Rize Güney Koridoru olmuştur.

2000'li yılların bir diğer önemli gelişmesi, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007–2013) hazırlanması olmuştur. 2007 yılında, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan Turizm Sektörü Ana Planının hazırlanması hedefini gerçekleştirmek üzere, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007–2013) hazırlanmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Çalışmada, Türkiye'nin kıyı turizminin yanı sıra alternatif turizm türleri açısından da sahip olduğu fakat rasyonel anlamda kullanılamayan potansiyelini geliştirerek, turizm payını arttırmak hedef alınmıştır. Bu kapsamda, turizm kaynaklarına sahip yer ve yerleşmelerin tek tek ele alınarak noktasal ölçekte planlanması yerinde gelişim aksları boyunca turizm gelişim bölgeleri, turizm gelişim koridorları, turizm kentleri ve ekoturizm bölgeleri oluşturacak şekilde ele alınmaları daha doğru bir yaklaşım olarak görülmüştür. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Çalışmada, on altı farklı başlık altında stratejiler hazırlanmıştır.

Turizm türlerinin çeşitlendirilmesi stratejisi kapsamında, öncelikle geliştirilmesi planlanan turizm türleri ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Alternatif turizm türlerinden sağlık turizmi ve termal turizm, kış turizmi, golf turizmi, deniz turizmi, ekoturizm ve yayla turizmi, kongre ve fuar turizmi öncelikli olarak geliştirilmek üzere belirlenmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Çalışmada, yayla turizmi ve eko-turizm geliştirme hedefleri birlikte ele alınmıştır. Bu hedefler arasında, turizm altyapısının geliştirilmesi, niteliğinin artırılması ve yaylaların yoğunlaştığı alanlarda merkezler veya aks olarak öncelikli turizm gelişme bölgelerinin belirlenmesi yer almıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Turizm Gelişim Koridorları stratejisi kapsamında, doğal, tarihi ve kültürel değerleri ve sahip oldukları turizm potansiyeli nedeniyle turizm açısından öne çıkarılması gereken bazı güzergahların, planlı bir şekilde kullanıma açılması hedeflenmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Bu kapsamda adet tematik turizm gelişim koridoru önerilmiş; bu koridorlarından biri de Yayla Koridoru olmuştur. Orta Karadeniz'de bulunan Samsun'dan Hopa'ya kadar uzanan

koridorun, yayla ve doğa turizminde öne çıkan merkezleri barındırdığı aktarılmıştır. Bu aksın Yayla Koridoru çalışmaları kapsamında ele alınarak, turizmin çeşitlendirilmesine yönelik planlama çalışmalarının yapılması ve bölgede, mevcut konaklama kapasitesinin planlama ve uygulamalarla artırılması hedeflenmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Türkiye turizm politikalarındaki 1990'lı ve 2000'li yıllardaki hızlı gelişme ve devam eden yıllarda hazırlanan üst ölçekli planlama çalışmalarının etkisiyle, Doğu Karadeniz Bölgesinde turizm hareketleri yoğunlaşmış ve bu durum birçok farklı etkiyi de beraberinde getirmiştir. Ayder, Doğu Karadeniz Bölgesinde turizm hareketlerinin yoğunlaştığı ilk bölge, turizm merkezi ilan edilen ilk yayla, en çok tanınan ve ziyaret edilen, tur programlarında en fazla yer alan bölge olması gibi çeşitli unsurların etkisiyle, bu gelişmelerden en çok etkilenen alan olmuştur.

4. AYDER YAYLASINDA KORUMA VE TURİZM PLANLAMA ÇALIŞMALARI

1950'li yılların ortasına kadar Ayder Yaylası'na ulaşım sınırlı olmuştur. 1955 yılında, bu yıla kadar aşağıdaki köylerden yol olmayan Ayder'e kadar yol açılmış, böylece bölgenin hem aşağıdaki köylerle hem de kıyıda yer alan ana karayolu ile bağlantısı sağlanmıştır. (Somuncu, 1994)

Ayder'de ilk düzenli turizm hareketleri 1960 yılından itibaren başlamıştır. 1960 yılında yayla içerisinden doğal yolla çıkan sıcak sudan kaplıca tedavisinde faydalanmak üzere iki kaplıca yapısı inşa edilmiştir. Erişilebilirliğin artması ve bu iki yapının tamamlanması ile bölgeye ziyaretler yoğunlaşmıştır. Yaylanın ilk ziyaretçileri, kaplıca tedavisi için gelen ve daha çok Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayanlar olurken, zamanla bölge dışından, daha önce bu bölgede yaşamış ve sonra Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlere göç etmiş ziyaretçilerin de geldikleri görülmüş; böylece turizm hareketleri başlamıştır. (Somuncu, 1994)

Ayder'in tanınmaya başlaması ile ziyaretçilerin sayısında her yıl artış olmuş; bölge dışından gelen ziyaretçilerin konaklama ihtiyacını karşılamak üzere pansiyon ve otel gibi konaklama yapıları inşa edilmeye başlamış ve bu yapıların sayısı giderek artış göstermiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, fırın, bakkal, manav, kasap, lokanta, kahvehane, PTT gibi hizmet birimleri gelişmiştir. (Somuncu, 1994; Somuncu, 1997) Böylece Ayder, geleneksel yayla fonksiyonunun yanı sıra turizm fonksiyonuna da sahip bir yerleşme olma özelliği kazanmıştır. (Somuncu, 1994)

1980'li yıllarda, yayladaki iki kaplıca yapısının küçük olması ve kaplıca suyunun düşük akım değeri akım artan talebi karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durum üzerine yerel halk, tarafından suyun akım değerinin artırılması amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler sonucu, MTA Genel Müdürlüğü tarafından sondaj çalışmaları başlatılmış ve çalışmalar 1986 yılında tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra, Rize İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından Orta Ambarlık Mevkii'nde yeni bir kaplıca tesisi inşa edilmiştir. (Somuncu, 1994)

Şekil 1. Ayder Yaylası Orta Ambarlık Mevkii'ndeki geleneksel yayla evleri (Somuncu, 1994)

1980'li yılların en önemli gelişmesi Ayder Yaylası'nın turizm merkezi ilan edilmesi olmuştur. 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu turizm alan ve merkezlerinin saptanması ve geliştirilmesi ile alt yapıya ağırlık verirken, diğer yandan da turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine ilişkin hükümler getirmiştir. Kanun kapsamında turizm merkezi ilan edilen alanların büyük bir çoğunlukla Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer alırken; Ayder Yaylası, hem Karadeniz bölgesinde ilan edilen ilk turizm merkezi hem de turizm merkezi ilan edilen ilk yayla olmuştur. Bu durum hem Türkiye turizm politikalarının gelişimi hem de Ayder yaylası için bir kırılma noktası oluşturmıştır.

1987 yılında Ayder Yaylası'nın bir bölümü, Bakanlar Kurulu'nun 18 Mart 1987 tarih ve 87/11608 sayılı kararı ile Rize-Ayder Kaplıcası Turizm Merkezi adıyla turizm merkezi ilan edilmiştir. (Resmi Gazete, 1987) Bu kararda, yaylanın tümü turizm merkezi kapsamına alınmamış, konutların ve hizmet birimlerinin büyük bölümünün bulunduğu Aşağı Ambarlık Mevkii ve Yukarı Ambarlık Mevkii'nin de bir bölümü bu kapsam dışında tutulmuştur. Turizm merkezi ilan edilen alan ise bu iki bölge arasında kalan, o yıllarda birkaç konut ve Aşağı Ambarlık'a yakın olan kısımdaki oteller dışında boş bir alan olan Orta Ambarlık Mevkii olmuştur. (Somuncu, 1994)

Turizm merkezi ilan edilen Orta Ambarlık Mevkii, yaylanın en güzel manzarasına sahip ve Ayder Yaylası ile ilgili tanıtıcı yayınlarda ve televizyon programlarında görüntüleri yayınlanan alanıdır. Turizm merkezi kararı ile başlayan planlama çalışmalarında, o dönemde yaylada bozulmadan kalmış tek alan olan Orta Ambarlık Mevkii için, yoğun kullanım alanları ve yapılaşma öngörülmüştür. (Somuncu, 1994)

1988 yılında Kaplıca çevresini kapsayan dar bir bölge için Uygulama İmar Planı hazırlanarak, Turizm Bakanlığı tarafından 10.06.1988 tarihinde onaylanmış ve uygulamaya konmuştur. (Akçam ve Sağsöz, 2019)

Ayder'in turizm merkezi ilan edilmesi altyapı ve ulaşım çalışmalarını hızlandırmış, 1987 yılında elektrik altyapısı tamamlanmıştır. 1990'lı yıllarda ise kıyıda Ayder'e kadar stabilize olan yol, asfaltlanmıştır. Kıyıda büyük yerleşmelere asfalt yollarla bağlanması yaylaya olan ulaşımı kolaylaştırmış, yaz aylarında, özellikle hafta sonlarında daha fazla ziyaretçinin ve aracın gelmesini sağlamıştır. Bu durum, yayla yollarında hafta sonları araç konvoyları ve park yeri sorunlarına neden olmuştur. (Somuncu, 1994; Somuncu, 1997)

1990'lı yıllar Ayder Yaylası'nda hem koruma çalışmalarının hem de turizm çalışmalarının yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Bu dönemde Ayder yaylası, doğal sit alanı olarak ilan edilmiş, yaylanın da içinde bulunduğu Kaçkar Dağları Milli Park olarak belirlenmiştir.

Rize İli, Çamlıhemşin İlçesi, Kaplıca Köyü, Ayder Mevkii, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 31.10.1991 tarih ve 1185 sayılı kararla Doğal Sit alanı olarak ilan edilmiştir. Kurulun, 27.06.1992 tarih ve 1404 sayılı kararıyla sit sınırları ve dereceleri belirlenmiş (I. II ve III. Derece doğal sit ve kentsel sit), 23.02.1998 tarih ve 3062 sayılı kararıyla koruma planı ve yapılanma koşulları düzeltilerek, onaylanmasına karar verilmiştir. (Akçam ve Sağsöz, 2019)

1994 yılında, Bakanlar Kurulu'nun 11 Temmuz 1994 tarih ve 94/5863 sayılı kararı ile Rize ili Çamlıhemşin ilçesi sınırları içinde bulunan Kaçkar Dağları Milli Park olarak belirlenmiştir. (Resmi Gazete, 1994)

Ayder Yaylası ve Kaçkar Dağları'na yönelik yukarıda kısaca özetlenen koruma çalışmaları devam ederken, bölgenin turizm planlama çalışmaları artmıştır.

1990'lı yıllarda dünya genelinde turizm anlayışında ve tüketici tercihlerinde yaşanan değişimler, Türkiye'de de turizmin coğrafi ve mevsimlik dağılımının iyileştirmesi ihtiyacını

ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, yeni potansiyel alanlar yaratmak hedefiyle, yayla turizmi gibi farklı turizm türlerinin geliştirilme çalışmalarına hız verilmiştir.

Karadeniz Bölgesindeki yaylaların büyük bölümünün bulunduğu Doğu Karadeniz Bölgesi, doğal güzelliklerinin yanı sıra kültürel yapısı ile turizm sektöründeki genel gelişme eğilimine alternatif oluşturacak şekilde ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda, 1987 yılında Ayder Yaylası'nın turizm merkezi ilan edilmesiyle başlayan süreç, 1990'lı yıllarda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan birçok yaylayı da kapsayacak şekilde devam ettirilmiştir. Turizm Bakanlığı tarafından, Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan ve potansiyeli yüksek görülen 20 adet yayla, yayla turizmini planlamak ve yönlendirmek amacıyla Bakanlar Kurulu'nun çeşitli kararlarıyla turizm merkezi olarak ilan edilmiştir. (Gönenç, 1996)

1990'lı yılların başlarında Turizm Bakanlığı tarafından Doğu Karadeniz Bölgesinde turizm planlama çalışmaları başlatılmıştır. 1991 yılında, Turizm Bakanlığı ve İller Bankası arasında bir protokol imzalanarak aralarında Ayder'in de bulunduğu 12 yaylanın, jeolojik etütleri ve planlama çalışmalarına başlanmıştır. (Gönenç, 1996)

Planlama çalışmaları kapsamında, İller Bankası İmar Planlama Dairesi Başkanlığı tarafından bölgenin çevre düzeni planı hazırlanmıştır. 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planları'nın hazırlanma sürecinde, var olan yayla-dağ turizm potansiyelinin geliştirilmesi, doğal değerlerin korunması ve geleneksel yapı karakterinin sürdürülmesi temel hedefler olmuştur. Bu temel hedeflere uygun olarak öneri yapı projeleri de geliştirilmiştir. (Gönenç, 1996)

1/25000 ölçekli Ayder -Yukarı Kavran- Kaçkar Turizm Merkezleri Çevre Düzeni Planı, 7.12.1993 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. (Akçam ve Sağsöz, 2019)

1994 yılında İller Bankası tarafından, Ayder-Rize Turizm Merkezi Planlaması Araştırma Raporu hazırlanmıştır. Raporda, bölgede yapılan konaklama tesisleri, yoğunluk, yapı yüksekliği, konum ve yapı malzemesi açısından bölgenin geleneksel dokusuna aykırı olarak nitelendirilmiştir. Ek olarak, Ayder'in turizm merkezi olarak ilan edilmesinden sonra inşa edildikleri belirtilen 4 ve 5 katlı yapıların da silueti olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. (Akçam ve Sağsöz, 2015)

1994 yılı Ayder Turizm Merkezi Planlaması Araştırma Raporu çalışmalarını takiben, Ayder yaylası daha alt ölçeklere inilerek planlanmıştır.

1/1000 ölçekli Ayder Yerleşmesi Planının temel amacı, Ayder bölgesinin doğal ve kültürel mirasının korunması olarak belirlenmiş ve bu amaca uygun hedefler oluşturulmuştur. Koruma önlemlerinin geliştirilmesi, hızlı bir gelişme eğilimi gösteren turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yönlendirilmesi ve yerel mimari özelliklerin sürdürülmesi planlamanın hedefleri olarak saptanmıştır. (Gönenç, 1996)

Plan kararları, "Yörenin Genel Peyzağı, Florası ve Doğal Kaynaklarına Yönelik Kararlar" ve "Yöresel Mimari Özelliklerin Sürdürülmesine Yönelik Kararlar" olarak iki ana başlık altında toplanmıştır. Bu kapsamda, "Yörenin Genel Peyzağı, Florası ve Doğal Kaynaklarına Yönelik" alınan kararlarda kısaca, floranın sürekliliğinin, çeşitliliğinin ve nesli tükenmekte olan endemik bitki türlerinin korunması ve bölgeye düzenlenecek turların ekolojik dengenin en az zarar göreceği dönem, sıklık ve büyüklükte düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. "Yöresel Mimari Özelliklerin Sürdürülmesine Yönelik" alınan kararlarda ise, mevcut yapılara yönelik müdahale biçimleri saptanmış, yeni yapılacak yapılara ilişkin (yapı büyüklükleri, malzemesi, malzemenin kullanım biçimi, pencere oranları, çatı biçimleri vb. gibi) bazı sınırlamalar getirilmiştir. Planda ayrıca, otel, motel gibi turizm konaklama tesisleri öngörülmemiş, ancak mevcut yayla evlerinin pansiyon, lokanta, satış üniteleri olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. (Gönenç, 1996)

1/1000 ölçekli Ayder Yerleşmesi Planı, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 23.03.1998 tarih ve 3062 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Bu kararlar I. II. ve III. Derece doğal sit alanlarının sınırları ve koruma amaçlı imar planı yapılaşma koşulları belirlenmiş ve plan uygulamaya konulmuştur. (Akçam ve Sağsöz, 2015)

1/1000 ölçekli Ayder Yerleşmesi Planının çalışmalarının devam ettiği süreçte, Ayder Yaylası için 1987 yılında ilan edilen turizm merkezi kararının sınırları değiştirilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 15 Aralık 1994 tarih ve 94/6345 sayılı kararıyla, turizm merkezi sınırları genişletilmiş, böylece Ayder yaylasının tümü turizm merkezi kapsamına alınmış ve turizm merkezi sınırları Kavron Yaylası'na kadar genişletilmiştir. (Resmi Gazete, 1995)

Bu dönemde ayrıca, Turizm Bakanlığı, basın yayın organları ve turizm şirketleri tarafından Doğu Karadeniz Bölgesinin tanıtılması amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, Turizm Bakanlığı tarafından, yerli ve yabancı basın mensuplarına ve seyahat acentalarına turlar düzenlenmiştir. Bölgenin tanıtılması konusunda kitle iletişim araçlarının da çok önemli bir rolü olmuş; televizyon kanalları ve yazılı basın aracılığıyla özellikle yaz aylarında bölgeyi tanıtan yayınlara yer verilmiş, gazeteler ve turizmle ilgili dergiler konu ile ilgili özel ekler yayınlamıştır. Bu durum özellikle yerli ziyaretçilerin bölgeye olan ilgisini arttırmış; 1990 yılından başlayarak hem yerli turizm şirketlerinin Doğu Karadeniz'e düzenledikleri turların sayısı, hem de bu turlara katılanların sayısı her yıl artış göstermiştir. (Somuncu, 1997)

Ayder, Doğu Karadeniz Bölgesi içerisinde en çok tanınan yayla olması, buradaki turizm çalışmalarının diğer yaylalardan çok daha önce başlaması ve bu bağlamda altyapıya sahip olması gibi çeşitli unsurların etkisiyle, 1990'lı yıllardaki bu yoğun ilgiden en çok etkilenen bölge olmuştur.

Doğu Karadeniz bölgesinde yapılan çalışmalar ve seyahat acentalarına ile gerçekleştirilen anketler; yerli ve yabancı ziyaretçilerin büyük bir kısmının/genellikle seyahatlerini bir tur programı ile gerçekleştirdiklerini göstermiştir. Bölgeye tur düzenleyen yabancı acentaların yaklaşık 7-11 gün süren programları, daha çok doğa sporlarına yönelik, kampçılık, Kaçkar Dağı yürüyüş ve tırmanışları ve Çoruh ırmağında rafting amaçlı olup, konaklamalar Ayder'in de aralarında olduğu köylerde yapılmaktadır. (DPT ve JICA, 2004)

2000'li yıllarda dünyada ve buna paralel olarak Türkiye'de küreselleşmenin etkisiyle bölgesel gelişmişlik farklılıkları da artmış, bu farklılıkların dengelenmesi açısından bölge planlaması önem kazanmıştır. Bu dönemde Doğu Karadeniz Bölgesini bir bütün olarak değerlendiren üst ölçekli planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayder Yaylası ile ilgili kararlar, bu planlar ile yönlendirilmek istenmiş, bölgenin kültürel mirasının korunmasına dair ilkeler de bu çalışmalar içinde yer almıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesinin potansiyellerini harekete geçirerek, bölge ile ülkenin diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla çeşitli politika ve stratejileri ortaya koyan ilk çalışma, Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) koordinasyon ve denetiminde, Japonya Uluslararası İş birliği Ajansı (JICA) tarafından yürütülen Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölgesel Gelişme Planı olmuştur.

2000 yılında tamamlanan DOKAP Bölgesel Gelişme Planı uygulamaları kapsamında çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmişse de, 2000'li yılların başındaki mali zorluklar, paydaşların sürece tam anlamı ile katılımının sağlanamaması ve yerelde planın hayata geçirilmesini doğrudan hedefleyen kurumsal yapının olmaması nedeniyle plan bütünüyle uygulanamamıştır. (T.C. Kalkınma Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2016; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2021)

DOKAP Bölgesel Gelişme Planı uygulamaları bütünüyle uygulanamasa da, plan kapsamında gerçekleştirilen çalışmalardan biri, 2003 yılında tamamlanan Doğu Karadeniz Bölgesinde Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Kalkınma Çalışması olmuştur.

Doğu Karadeniz Bölgesinde Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Kalkınma Çalışması; Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) ile Japonya Uluslararası İş birliği Ajansı (JICA) arasında gerçekleştirilen protokol çerçevesinde hazırlanmıştır. Çalışmada, turizm sektörüne ağırlık verilerek, bölgesel kalkınma hedeflemiştir. Doğu Karadeniz Bölgesinde, turizm sektörüne ilişkin verilerin toplanması ve gelişmelerinin gözden geçirilmesi, doğal ve kültürel değerlere dayalı turizm türlerinin geliştirilmesi, yayla turizminin gelişmesi için katılımcı bir yaklaşımın kurgulanması, turizm gelişme koridor ve alanlarının tespit edilmesi olarak kısaca özetlenebilecek bir çerçeve program oluşturulmuştur. (DPT ve JICA, 2004)

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen toplantılarda ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri, turizm potansiyeli yüksek alanların tanımlanması olmuş; başta yaylalar olmak üzere, tüm doğal değerlerin, alternatif turizme, yürüyüş, tırmanma, dağcılık, rafting ve kanoculuk ve benzeri etkinliklere konu olabileceği ifade edilmiştir. Planlama döneminde, bölgede mevcut Bakanlık belgeli yataklara ek olarak yaklaşık 25.000 yatağın daha Bakanlık belgesi alacak niteliğe kavuşacağı belirtilmiş; bu yatırımlarla, 2023 yılında yaklaşık 30.000 nitelikli yatağın hizmet vereceği öngörülmüştür. (DPT ve JICA, 2004)

Doğu Karadeniz Bölgesi Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Kalkınma Planı ile, daha önce hazırlanan DOKAP Bölgesel Gelişme Planında yer alan, turizm ürünlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gibi gelişme stratejileri daha da geliştirilmiş ve ayrıntıya inilerek planlanmıştır. (DPT ve JICA, 2004)

Geliştirilen stratejilerden biri, Turizm Gelişme Koridorları Yaratmak olmuştur. Bölgenin coğrafi yapısı ve turizm potansiyelinin, farklı turizm akslarının ya da koridorlarının oluşmasına olanak tanıdığı belirtilerek; çalışma kapsamında 14 adet Turizm Gelişme Koridoru önerilmiştir. Bu Turizm Gelişme Koridorlarından biri Rize Güney Koridoru olmuştur. Rize Güney Koridoru 1, Ardeşen ilçesinden, güneye Kaçkar Dağları Milli Parkına uzanan 45 km uzunluğundaki, Fırtına Deresi Vadisi boyunca ilerleyen bir aks olarak planlanmış; koridorun güney ucunda Ayder Yaylası Turizm Merkezi yer almıştır. (DPT ve JICA, 2004) Çalışmada, Ayder Turizm Merkezi'nde bir alan yönetim planı hazırlanarak, imar planının bu doğrultuda yeniden düzenlenmesi ve tüm uygulamaların plan kararları doğrultusunda yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, geleneksel yapı biçiminin korunması ve yayla evlerinin pansiyon olarak düzenlenmesinin teşvik edilmesi gerekliliği belirtilmiştir. (DPT ve JICA, 2004)

Çalışmada ayrıca, geleneksel yayla konutlarının turizme kazandırılmasının, çevre üzerindeki yapılaşma baskısını azaltacağı gibi, yatırımların ilk tesis maliyetini de düşüreceği üzerinde durulmuştur. (DPT ve JICA, 2004)

2000'li yılların bir diğer önemli gelişmesi ise ulusal ölçekte gerçekleşen ve Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili önemli planlama kararlarını içeren Türkiye Turizm Stratejisi ve Eylem Planı olmuştur. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007–2013), 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve Yüksek Planlama Kurulu onayı ile yürürlüğe girmiştir. Bu planda da Doğu Karadeniz Bölgesi turizmi bir bütün olarak ele alınmış, turizme yönelik stratejiler bu kapsamda ele alınmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Türkiye Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nın turizmin çeşitlendirilmesi stratejisi kapsamında, öncelikli olarak geliştirilmesi planlanan alternatif turizm türleri, ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiş; söz konusu turizm türlerinin, nasıl, nerede ve hangi ölçütler çerçevesinde geliştirilecekleri konusunda bilgi paylaşılmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Planda, yayla turizmi ve eko-turizm geliştirme hedefleri birlikte ele alınmıştır. Bu hedefler arasında, turizm altyapısının geliştirilmesi, niteliğinin artırılması ve öncelikli turizm gelişme bölgelerinin yaylaların yoğunlaştığı alanlarda, merkezler veya akslar olarak belirlenmesi yer almıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Bu amaçla alınacak tedbirler arasında, kitle turizmi amaçlı kullanılacak bölgelerde, orman ve mera alanlarının sınırlarının belirlenmesinden sonra 1/25000, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarının hazırlanması; bölgenin özelliklerinin araştırılmasına olanak sağlayacak araştırma istasyonları ve bilim müzeleri kurulması; yerel halka pansiyonculuk, turistik ürün, hediyelik eşya yapımı, servis, kalite ve işletmelerin yönetimi konularında eğitimlerin verilmesi belirtilmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Türkiye Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nın turizm gelişim koridorları stratejisi kapsamında, doğal, tarihi ve kültürel değerleri ve sahip oldukları turizm potansiyeli nedeniyle turizm açısından öne çıkarılması gereken bazı güzergahların, planlı bir şekilde kullanıma açılması hedeflenmiştir. Koridorlardaki turizm gelişiminin, yıl boyu hizmet verecek, düşük yoğunluklu butik oteller ve pansiyonlar ile yürütülmesi için gerekli planlama çalışmalarının gerçekleştirileceği aktarılmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Belirlenen koridorlarda, turizm gelişiminin belirli temalar çerçevesinde planlanacağı ve planlamalarda, geniş alanların turizm gelişimine açılmasının hedefleneceği belirtilmiştir. Bu strateji kapsamında önerilen 7 adet turizm gelişim koridorundan biri Yayla Koridoru olmuştur. Orta Karadeniz'de Samsun'dan Hopa'ya kadar uzanan koridor, yayla ve doğa turizminde öne çıkan merkezleri barındırdığı aktarılmış ve Yayla Koridoru olarak belirlenmiştir. Yayla Koridoru çalışmaları kapsamında, turizmin bu bölgelerde kamp, golf, kayak, mağaracılık, yamaç paraşütü, rafting, binicilik, balon, balık avlama, foto-safari ve bungee jumping gibi macera sporları ile çeşitlendirilmesi ve bu sporların gelişmesine yönelik planlama çalışmalarının yapılması, mevcut konaklama kapasitesinin planlama ve uygulamalarla artırılması hedeflenmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Atasoy vd. (2009)'un 1974, 1989 ve 2008 yıllarını karşılaştırdıkları çalışma, Ayder Yaylası'nın turizm merkezi ilan edilmesinden önce ve sonraki durumu yansıtmaları ve 2008 yılına kadar yaşadığı değişim ve dönüşümü göstermesi açısından önemlidir. (Atasoy vd., 2009)

Çalışma kapsamında, Ayder yaylası genelinde 1974 yılında 139 adet yapı tespit edilmiş, 1989 yılında bu yapıların sayısı 161'e çıkmıştır. 1974 yılı ile 1989 yılları arasındaki 15 yıllık süre içerisinde yapıların sayısında %15 oranında bir artış meydana gelirken, ortalama bir yapının alanı ise yaklaşık olarak 69 metrekareden, 86 metrekareye çıkmıştır. 1974 ve 1987 yılları arasında Ayder Yaylası başta hayvancılık ve dinlenme mekanları olarak kullanılmış; bu yıllar arasında yapılan yapılarda, taş ve ahşap gibi yerel malzemelerin kullanıldığı, geleneksel mimari karakterin sürdürüldüğü belirtilmiştir. (Atasoy vd., 2009)

2008 yılında yayladaki yapıların sayısı 272'ye çıkmış, ortalama bir yapının alanı ise 85 metrekare olmuştur. 1989 ve 2008 yılları arasındaki süre içerisinde yapıların sayısında %68 oranında bir artış meydana gelmiştir. Gerçekleştirilen çalışmada bu yıllar arasında yeni yapılan yapıların pansiyon ve otel gibi turizm amaçlı konaklama işlevlerinde oldukları belirtilmiş; büyük bir kısmının betonarme yapı tekniğinde inşa edilerek, geleneksel mimariye benzetmek amacıyla ahşap kaplama ile cephelerinin düzenlendiği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, geleneksel ahşap konutların yerine, taban alanı daha büyük ve çok katlı (3, 3,5 kat) ahşap yapıların yapıldığı görülmüştür. (Atasoy vd., 2009)

Elde edilen sonuçlar, yaylada yapılaşmanın artık yerel halkın konaklama ihtiyacını karşılamak yerine turizm odaklı şekillendiğini göstermiştir. (Atasoy vd., 2009)

2000'li yıllarda Ayder Yaylası yoğun yapılaşma baskısı ile karşı karşıyadır. Bu baskı, yaylanın geleneksel mimari mirasının yanı sıra geleneksel yaşamının korunması konusunda büyük bir tehdit yaratmaktadır. Bu durum, çeşitli üst ölçekli planlarda vurgulanmış; koruma çalışmalarının artırılması gerekliliğine dair ifadeler yer bulmuştur. Öte yandan aynı dönemde, bölgede gelişen turizm faaliyetleri sonucunda oluşacak konaklama ihtiyacını karşılamak için Ayder'in önerilmeye devam ettiği de görülmektedir.

Ayder Yaylası'nda yaşanan yoğun yapılaşma baskısına dikkat çeken ve alan yönetim planının hazırlanması gerektiğini belirten çalışmalardan biri, 2008 yılında Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından onaylanarak, yürürlüğe konulan Ordu-Trabzon-Rize- Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (ÇDP) olmuştur. ÇDP'nin planlama sürecinde, analiz ve sentez çalışmaları sonucunda hedefler oluşturulmuş; belirlenen bu üst hedeflerden yola çıkılarak alt hedefler belirlenmiştir. Yayla alanlarında yoğun yapılaşmanın önüne geçilmesi ve yayla turizminin gerektirdiği yapılaşma koşullarının geleneksel yapılaşma biçimlerine ve mimariye uygun belirlenmesi belirlenen bu alt hedeflerden bazıları olmuştur. (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, 2008)

Planda, Ayder Yaylası'nda yaşanan yoğun yapılaşma baskısına karşı, geleneksel dokunun ve ekolojik kaynakların sürdürülebilirliği açısından katılımcı bir alan yönetimi planının hazırlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Yerleşmenin mevcut geleneksel konut dokusunun korunup restore edilerek, konaklama ihtiyacını karşılamak amacıyla -pansiyon işlevi gibi- değerlendirileceği belirtilmiştir. (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, 2008)

2010-2013 yılları için Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı koordinatörlüğünde hazırlanan TR90 2010-2013 Doğu Karadeniz Bölge Planı kapsamında, bölgeyi bir baştan diğer başa gezen tur turizmi niteliğinde gelişen turizm faaliyetlerinin, düşük geceleme oranları, turizmin belli dönemlere sıkışması ve bütün yıla yayılamaması ve alternatif turizm türlerinin geliştirilememesi gibi sorunları yarattığı saptanmıştır. (DOKA, 2010)

Çalışma kapsamında bölgedeki turizm hareketleri incelenmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesinde çalışan 36 adet turun ziyaret ettiği ve konakladığı alanlar incelendiğinde; Ayder, Kaçkarlar, Sümela ve Uzungöl'ün temel çekim noktaları oldukları, konaklamaların genellikle bu noktaların çevresinde yapıldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda tur güzergahları incelendiğinde, Ayder Yaylası'nın en fazla sayıda güzergahta yer aldığı tespit edilmiştir. (DOKA, 2010)

Planda, uzun vadede Doğu Karadeniz Bölgesinde turizm hareketlerinin, tur turizminin yanında alternatif turizm ağırlıklı olarak gelişeceği öngörülmüştür. Bu kapsamda, önceliklerden biri, alternatif turizm türlerini geliştirmek olarak belirlenmiştir. Söz konusu alternatif turizm türlerinden biri, kış turizmi olmuş; bölgedeki kayak merkezlerini geliştirerek, Ayder'in de içinde yer aldığı bir kış turizmi koridoru oluşturma olasılığı üzerinde durulmuştur. (DOKA, 2010)

Planda yer alan bir diğer turizm türü balon turizmi olmuş; Ayder'de, Pamukkale ve Kapadokya'da olduğu gibi balon turlarının yapılabileceği aktarılmıştır. (DOKA, 2010)

Hızlı gelişim gösteren ve yüksek gelir getirme potansiyeline sahip heliski turizminin, tüm bölgeye yayılma potansiyelinin bulunduğu belirtilmiştir. Özellikle Ayder'in heliski için ideal koşullara sahip olduğu vurgulanmış, bu turizm türünün gelişmesinin desteklenmesi üzerinde durulmuştur. (DOKA, 2010)

2007 yılında yaylada toplam 947 yatak kapasiteli 27 adet konaklama tesisi bulunmaktayken, geçen zaman içinde yeni tesisler açılmış, 2013 yılında 100 yatak kapasiteli bir otel faaliyete geçmiştir. 2007 yılında 159.352 kişi; 2013 yılında ise yaklaşık 800.000 kişi Ayder'i ziyaret etmiştir. Ayder'in uzun vadede yılda yaklaşık bir milyon kişi tarafından

ziyaret edileceği öngörülmüştür. (T.C. Kalkınma Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2016).

Şekil 2. Ayder Yaylası'nda günümüzde artan yapılaşma (Yeşil Gazete; 2024a)

2022 yılında, daha önce doğal sit alanı statüsünde olan Ayder Yaylası, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 04.11.2022 tarihli ve 4941976 sayılı kararıyla "Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım" alanı olarak tescil edilmiştir. (Yeşil Gazete, 2024a)

Bu statü değişikliğinin bölgedeki yapılaşmayı artıracığından endişelenen 49 vatandaş, konuyu Rize İdari Mahkemesi'ne taşımış; dava kapsamında hazırlanan bilirkişi raporu, "statü değişikliğinin kamu yararı taşımadığına ve bölgede yapılaşmayı artıracığına" dikkat çekmiştir. İdare Mahkeme, statü değişikliği bölgedeki konaklama, alışveriş yeri, lokanta ve otopark sayısını artıracığını, mevcut karayolunu genişletme ihtiyacı doğuracağını, daha fazla katı atık ve atıksuyu üretimine neden olacağını ve bu durumun doğal yapının bozulmasına yol açacağını belirterek 9 Şubat tarihinde oybirliğiyle yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. (Yeşil Gazete, 2024b)

2022 yılında Ayder Yaylası Doğal Sit Alanının koruma statüsünün yeniden değerlendirilmiş; 16 Aralık 2022 tarihli ve 6566 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile Kesin Korunacak Hassas Alan olarak tescil ve ilan edilmiştir. (Resmi Gazete, 2022)

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası küresel ölçekte kitleselleşen turizm hareketlerinin, 1980'li yıllardan itibaren "özgünlük" ve "doğa" temelli alternatif arayışlara evrilmesi, kırsal alanları stratejik birer cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu süreçte Ayder Yaylası, Türkiye'nin yayla turizmi politikalarının ilk merkezi olarak, uluslararası metinlerde tanımlanan koruma ilkeleri ile yerel uygulama pratikleri arasındaki derin çatışmanın somutlaştığı bir örnek niteliği taşımaktadır.

Avrupa Konseyi'nin 1970'li yıllardaki perspektifi, turizmi kırsal nüfus kaybını önleyecek stratejik bir "canlandırma" aracı olarak tanımlamaktadır. Ayder örneğinde 1960'larda kaplıca odaklı başlayan turizm hareketliliği, başlangıçta yerel ekonomiyi çeşitlendirmiş ve geleneksel yayla fonksiyonuna eklenilerek sosyo-ekonomik bir canlılık yaratmıştır. Ancak Granada Talebi (1977) ve 881/1979 sayılı Tavsiye Kararı'nda açıkça vurgulanan "aşırı turizm teşviki" ve "ikinci konut" kullanımının yaratacağı riskler, Ayder'de somut bir gerçeğe dönüşmüştür. 1987'de "Turizm Merkezi" ilan edilmesiyle başlayan süreç, yerleşmeyi koruma odaklı bir canlandırmadan ziyade, kitle turizminin baskısı altına sokmuştur.

ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (1999), koruma eyleminin sadece kütleyi değil, geleneksel yapım tekniklerini ve zanaatları da kapsamı gerektiğini belirtir. Ayder'de

1974-1989 yılları arasında yerel malzeme (taş ve ahşap) kullanımıyla sürdürülen mimari karakter, 1989 sonrasında radikal bir kırılmaya uğramıştır. İller Bankası'nın 1994 tarihli raporunda da saptandığı üzere; geleneksel dokuya aykırı, 4-5 katlı betonarme yapıların inşa edilmesi ve bu yapıların "ahşap kaplama" ile gelenekselmiş gibi sunulması, tüzüğün vurguladığı "özgünlük" ilkesiyle taban tabana zıttır. Bu durum, mirasın özgün değerlerinin ticarileşerek tahrif edilmesinin tipik bir örneğidir.

ICOMOS Kültürel Turizm Tüzüğü'nün (1999) ikinci ilkesi, bir alan turizme açılmadan önce "değişimin kabul edilebilir sınırlarının" (taşıma kapasitesi) belirlenmesini şart koşar. Ayder'de ise, ziyaretçi sayısının 2007'de yaklaşık 160 binden 2013'te 800 bine fırlaması, fiziksel ve sosyal taşıma kapasitesinin bilimsel bir planlama süzgecinden geçirilmediğini kanıtlamaktadır. 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planlarının, otel ve motel gibi yoğun yapılaşmaları öngörmemesine rağmen; sahada bu kararların aksine turizm odaklı kontrolsüz bir büyümenin gerçekleşmesi, uluslararası metinlerdeki "bütüncül denge" ilkesinin ihlalidir.

Bath Tavsiye Kararı (1966), kırsal korumanın her türlü gelişim planının merkezinde yer almasını tavsiye eder. Ayder'de ise "Turizm Merkezi" (1987) statüsünün, "Doğal Sit" (1991) ve "Milli Park" (1994) gibi koruma statülerinden önce veya eşzamanlı olarak kalkınma odaklı kurgulanması, koruma-kullanma dengesinin en baştan kullanım lehine bozulmasına neden olmuştur. Son dönemdeki statü değişikliklerine karşı yargının verdiği "yürütmeyi durdurma" kararları, alanın doğal yapısının korunması ile turizm odaklı altyapı talepleri (otopark, yol genişletme vb.) arasındaki ontolojik çatışmanın hala çözülemediğini göstermektedir.

Ayder Yaylası örneği, uluslararası metinlerdeki "sürdürülebilir yönetim" ve "yerel halkın katılımı" ilkelerinin kağıt üzerinde kaldığı, turizmin korumayı destekleyen bir "güç" olmaktan çıkıp, mirasın kendisini tüketen bir "risk" haline geldiği bir süreci temsil etmektedir.

Sonuç olarak; Ayder'in geleceği, Granada Talebi'nde önerilen "çiftlik tatilleri" gibi düşük yoğunluklu, geleneksel fonksiyonlarla barışık modellerden uzaklaşarak; heliski ve balon turizmi gibi yüksek gelirli ancak yüksek müdahaleli turizm türlerine yönelmesiyle daha da kritik bir eşiğe gelmiştir. Uluslararası metinler ışığında Ayder için tek çıkar yol; mirasın "özgün değerlerini" ticarileştirmeden koruyan, kitle turizminin yarattığı sayısal artışı değil, mekânsal ve sosyal "taşıma kapasitesini" esas alan, katılımcı bir alan yönetim planının tavizsiz bir şekilde hayata geçirilmesidir. Aksi takdirde Ayder, uluslararası metinlerde sakınılması gereken bir "mekânsal bozulma ve kimlik kaybı" örneği olarak anılmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Akçam, S. & Sağsöz, A. (2019). Koruma planlama ve uygulamalarında yetki karmaşası üzerine pilot bir çalışma: Rize- Ayder yerleşmesi. *Turkish Studies*, 14(7), 3903-3917.
- Akçam, S. (2015). Koruma amaçlı imar planlarının yapılaşmaya etkisinin Ayder örneğinde cepheler açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, Türkiye.
- Atasoy, M., Reis, S., & Sancar, C. (2009). Sürdürülebilir turizm gelişmesi ve yayla turizmi: Ayder yaylası. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı (11-15 Mayıs 2009). Ankara. 1-5.
- Avrupa Konseyi. (1966). Tarihsel veya Sanatsal Değer Taşıyan Bina Grupları ve Alanlarının Etkin Korunumu ve Rehabilitasyonuna Yönelik İlkeler ve Uygulamalara İlişkin Bath Tavsiye Kararı.
- Avrupa Konseyi. (1973). Köy ve Kent Arasındaki Dengede Kırsal Canlandırma Politikalarına İlişkin İlke Kararı.

- Avrupa Konseyi. (1977). Granada Talebi: Bölgesel Planlamada Kırsal Mimari, Avrupa Pilot Projeler Programı Sempozyumu No: 5.
- Avrupa Konseyi. (1979). Kırsal Mimari Mirasa İlişkin 881/1979 No'lu Tavsiye Kararı.
- Avrupa Konseyi. (1989). Kırsal Mimari Mirasın Korunması ve Değerinin Arttırılması Hakkında Tavsiye.
- DPT. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967. Ankara.
- DPT. (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972. Ankara.
- DPT. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977. Ankara.
- DPT. (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. Ankara.
- DPT. (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989. Ankara.
- DPT. (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994. Ankara.
- DPT. (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000. Ankara.
- DPT. (1999). 2000 Yılı Programı. Ankara.
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. Ankara.
- DPT. (2002). 2003 Yılı Programı. Ankara.
- DPT. (2003). 2004 Yılı Programı. Ankara.
- DPT. (2004). 2005 Yılı Programı. Ankara.
- DPT. (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013. Ankara.
- DPT. (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı Turizm Özel ihtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- DPT ve JICA. (2004). Doğu Karadeniz Bölgesinde Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Kalkınma Çalışması Nihai Rapor. Ankara.
- DOKA. (2010). TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı 2010-2013.
- Gönenç, S. (1996). Sürdürülebilir Turizm İçin Bir Örnek: Yayla Turizmi Planlama Yaklaşımı. Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Türkiye'de 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyum (7-8-9 Kasım 1995). 412-416.
- ICOMOS. (1999a). Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü.
- ICOMOS. (1999b). Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü.
- Korkut, S. (1983). Turizm Politikası Turizm Organizasyonu ve Turizmin Gelişmesini Sağlayıcı Tedbirler (Uzmanlık Tezi). DPT, Ankara, Türkiye.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2007-2013. Ankara.
- Resmi Gazete. (1987). 19426. 9 Nisan 1987.
- Resmi Gazete. (1994). 22037. 31 Ağustos 1994.
- Resmi Gazete. (1995). 22205. 17 Şubat 1995
- Resmi Gazete. (2022). 32046. 17Aralık 2022.
- Somuncu, M. (1994). Rize Ayder Yaylasında Turizm. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 3. Ankara. 255-273.
- Somuncu, M. (1997). Doğu Karadeniz Bölümünde Yayla-Dağ Turizminin Bugünkü Yapısı, Sorunları ve Geleceği. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 6. Ankara. 1997. 273-315.
- Şekercik, Ü. (1975). Türkiye'de İç ve Dış Turizm Talebini Oluşturan Sosyal Ekonomik Etmenler. (Uzmanlık Tezi). DPT, Ankara, Türkiye.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı. (1995). Turizm Özel ihtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü. (2008). Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane- Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2016). Doğu Karadeniz Turizm Master Planı.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2021). Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma Programı (2021-2023) Eylem Planı.
- UNESCO. (1976). Tarihi veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı.

- Yeşil Gazete. (2024a). Yargıdan Ayder Yaylası'nın imar planı değişikliğine iptal kararı. (<https://yesilgazete.org/yargidan-ayder-yaylasinin-imar-plani-degisikligine-iptal-karari/>)
- Yeşil Gazete. (2024b). İş işten geçtikten sonra: Ayder'in koruma statüsünü düşüren kararın yürütmesi durduruldu. (<https://yesilgazete.org/is-isten-gectikten-sonra-ayderin-koruma-statusunu-dusuren-kararin-yurutmesi-durduruldu/>)